

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՖԻԼԱՏԵԼՖԻՈՅ ՀԱՅԵՐԵՆ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

(FREE LIBRARY, PHILA. PA., U.S.A.)

Rare Books Department

Թ.

ՁԵՌԱԳԻՐ ԹԻՒ 119 — ՁՈՐՍ ԱՌԵՏԱՐԱՆՆԵՐ

ՆԿԱՐԱԳԻՐԱԿԱՆ. —

Ձևագիրս կը բովանդակէ Ձորս Աւետարանէրը հայերէն տառերով եւ սակայն թրքերէն լեզուով: Թերթֆ՝ 169: Մեծաւ-
քիւն՝ 18x11.8x3.5 սմ., 36 առջ ամէն էջի
միայ: Պահպանակ՝ թղթեայ, 3 թերթ
սկիզբը եւ 5 մերջը: Նիւթ՝ թուղթ: Կողք՝
տախտակեայ կաշեպատ. երկու երեսներն
ալ ոսկեզօծ շրջանակ, մէջը խաչ մը, միւսն
խաչեալ Քրիստոս: Հանգամանք՝ լաւ:
Գրութիւն՝ բոլորովին. սկզբնատուք կար-
միրով: Մանրանկարք՝ 11 հատ. թուղթ
1ա, 2ա, 3բ, 43ա, 81բ, 84բ, 128բ, 164բ,
165ա: Սոյն մանրանկարները հնազոյն ձե-
ռադրէ մը առնուած են եւ փակցուած այս
ձեռագրին մէջ: Կը ներկայացնեն Աւետա-
րանիչներն ու աւետարանական դրուակներ:
Տեղի՝ անծանօթ(*): Թուակաւ՝ հաւանա-
բար ԺԷ. Դար: Ստացող՝ «Պէքանչայ» աղա
եւ ամուսին իւր Անա խաթունը»: Յիշատա-
կարան՝ չկայ: Նկատառութիւն՝ սկզբի
կողքի ներքնակողմը կայ Ձևագրիս սեփա-
կանատիրոջ անունը՝ M. Louise Stowell.

ԲՈՎԱՆԴԱԳՈՒԹԻՒՆ. —

1. Առաջին լման էջին միայ կայ մանրա-
նկար մը. ձիաւոր մը խաչի ձեռքին եւ աջ

ձեռքին երկար նետ մը, որով կը սպաննէ
ուրիշ ձիաւոր մը (աւելի մանր քան ուռա-
ջինը): Ձիաւորի խաչի կողքին գրուած է
կարճիկ մէջանով պարուն խճրանչին է զոյւ
ազգիսն կոտորէ»:

2. Երկրորդ լման էջը կը պարունակէ Ա-
ւետարաններու համեմատական տախտակ
մը: Էջս խորանագրող է:

3. Երրորդ էջ մանրանկար մը Լուս, Վարդ-
արայիսն է սերեաց զերհանն» արձանագ-
րութեամբ: Ձիաւոր մը աջին խաչ եւ ձախին
նետ մը, կը սպաննէ միշտակը: Ձիուս ետին
կ'երեւին երկու դէմքեր, որոնց համար մե-
լանով կայ «զերիքն» արձանագրութիւնը:
Այս էջին փակցուած է համեմատաբար
աւելի հին թղթեայ ձեռագրի մէկ էջը, ուր
գրուած է Մատթէոսի Աւետարանի նախա-
բան-նկարադրականը:

4. Երկրորդ եւ երրորդ թուղթերու մէջի
էջը հայերէն գրաբար էջ մըն է եւ կը ներ-
կայացնէ Մատթէոսի Աւետարանի Ա. 1-10
համարները:

5. Թուղթ 3բ լման էջ մանրանկար մը
Մատթէոս Աւետարանչի, նստած է եւ կը
դռէ: Յաջորդ էջին կը սկսի թրքերէն լեզ-
ւով եւ հայերէն տառերով Մատթէոսի Աւե-
տարանը: Էջը խորանագրող է եւ լուսա-
ցաղարը, սակայն ոչ բարձր արուեստի
գործ: Մատթէոսի Աւետարանի մինչեւ
զլուս է: Համար 23-ը գրուած է նաեւ հո-
յերէն գրաբար լեզուով, թրքերէնին հանդի-
պակաց, պարբերաբար անդամ մը աջին եւ

(*) Մոհամմէտ Մըմար պարսիկ բանասէր, ինչ
տառալով չի գիտցուիր, կը խոյսի լէ Ձեռագրիս
գրութեամբ վայրը Ասամն է (կիլիկիա): Տես «A
Descriptive Catalogue», 1936.

անկամ մը ձախին: Վերոյիշեալ համարէն հոգ շարունակուած է միայն թրքերէնով:

ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ.— Թուղթ 43տ կը ներկայացնէ լման մանրանկար մը. մեծ խաչ մը, դապաթին Գրիստոս: Գրուած կայ «գալլոստան որ խաչն զգրիստոս ի զլուին ունի»: Քրիստոսի աջին ճառագայթներով ղէմք մը, կլոր, վրան գրուած «արեգակն», իսկ ձախին կլոր ղէմք մը՝ «լուսինն»: Խաչին շորս անկիւնները չորս հրեշտակներ փողեր կը հնչեցնեն. հոս գրուած է «փողն հրնչէ»: Խաչին ստորոտը երկու անձեր, այր մը եւ կին մը, որոնց համար կայ հետեւեալ յիշատակարանը. «Յէրանշափ աղէն է եւ տմուսինն իւր անս խաթուն. ստացող որ տւետարանիս»:

81բ մանրանկար Մարկոս Աւետարանչի:
84բ մանրանկար Ղուկաս Աւետարանչի:
85բ մանրանկար որ կը ներկայացնէ Տեառնընդոտալը: Վրան կարմիրով գրուած «սր տն ընդոտալն է»: Մարիամ, Յիսուս Քրիստոս, Աննա, Սիմէոն Ժերոնի, եւ Լուին Յովսէփ տատարկներ ձեռքին:

128բ Յովհաննէս Աւետարանչի նկար:
156բ Հոգեգալտեան մանրանկար. տակը գրուած է «գան զլուսիւր տմքն»:

164բ եւ 165ա կը ներկայացնեն Տ. անձերու փորագրուած տիպով պատկերներ, որոնք փակցուած են հետադարձին: Վրայէն անձու չափ գոյններով անցած են: Կը ներկայացնեն Հին Կտակարանի ութ վարդաբէններ:

Ժ.

ՁԻՆԱԳԻՐ ԹԻԽ 120 — ՍԱՂՄՈՍԱԳԻՐՔ (Ժամագիրք)

ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ.—

Ձեռագիրս Ժիսական մատենանի վերածուած Սաղմոսագիրք մըն է, որ Սաղմոսներէն դատ որոշ մասեր կը պարունակէ Հայց. Եկեղեցւոյ Ժամագիրքէն: Մեծութիւն՝ 11.2 : X8X5 սմ., 20 տող իւրաքանչիւր էջի վրայ: Թիքք՝ 222: Նիւթ՝ մագաղաթ: Գրութիւն՝ մանր բոլորգիր: Լուսանցադարձ՝ Ձեռագիրս ճոխ է մանր լուսանցադարձերով, թռչնային դարձերով եւ խորաններով — ընդհանրապէս կարմիր եւ կապոյտ գոյններով: Հանգամանք՝ թերթերը լաւ վիճակի մէջ են, սակայն դիւրերը տառկացած են եւ սրբուած, ու շատ յաճախ անընթեռնելի: Կողք՝ աւիտակեայ կաշեպատ: Մանրանկարք՝ 4 լման էջերու վրայ՝ 24բ, 52բ, 102բ, 184բ (միջակ կարուստի գործ), ի չը ներկայացնեն Մովսէս, Դաւիթ եւ այլ մարգարէներ: Պահպանակք՝ թղթեայ: Յիշատակարան՝ կը պակսի: Գրիչ՝ անծանօթ, յիշատակարանի չգոյտթեան պատճառով: Թուական՝ հաւանօրէն ԺԶ. Դարու գործ:

ՔՐՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.—

Օրինակ մը տուած ըլլալու համար, էջ

22բ-ի կէսէն կը սկսի մաղթանք «Քրիստոս է իմ Աստուած եւ փառաւոր առնեմ զոս» եւ այլն: «...Բարեխօսութեամբ սրտյ Սծծնին եւ վասն սր խաչի թո պատուականի տէր ընկալ...»: Յետոյ քարոզ «վասն ի փրուստ» աղօթք «Տէր Տուրնջեան»: Մաղթանք «Սաղմոսիւք եւ օրհնութեամբ» եւ ապա «Հայր մեր»:

Նոյն բանը Գուրգայս Խ-ի վերջաւորութեան:

150-րդ Սաղմոսին վերջ կը կարդան.— «Այս սաղմոս ինքնագիր Դաւթայ է արաքս թուոց ի ժամանակի՝ զի ել նա նահատակ ընդդէմ Գողիադու առաջի Սուրբի»: «Փոքր էի եւ եղբարս իմ եւ կրտսեր ի տան հօր իմո. արածէի դաւաճինս հաւր իմոյ»: Այսպէս եօթը համար կը շարունակուի: Ապա Աղօթք Մանասէի Թաղաւորին «Տէր Ամենակալ»։ Ապա Աղօթք Տճ. Ներսէսի Հայոց կաթողիկոսի ասացեալ Հաւատով Խոստովանիմս: Ձեռագիրս կը վերջանայ «Աղբիւր անմահութեան» համարի «ապաշխարութեամբ ոպ» բառերով: Մնացեալը կը պակսի:

Վ Ե Ր Զ Ա Բ Ա Ն

Ներկայ յօդուածով կը լրանայ շարքը Ֆիլատելֆիոյ Կեդրոնական Մատենադարանին մէջ ի պահ զրուած տասը հայերէն ձե-

ա. Թիւ 115	ԱՒԵՏԱՐԱՆ	գրուած	1504	Թուին	Թուղթ
բ. Թիւ 116	ԱՒԵՏԱՐԱՆ	»	1640	Թուին	Թուղթ
գ. Թիւ 117	ԱՒԵՏԱՐԱՆ	»	ԺԷ. Դար		Մագաղաթ
դ. Թիւ 118	ԱՒԵՏԱՐԱՆ	»	1769	Թուին	Մագաղաթ
ե. Թիւ 119	ԱՒԵՏԱՐԱՆ	»	ԺԷ. Դար		Թուղթ
զ. Թիւ 120	ՍԱՆՄԱՍԳԻՐԻՔ	»	ԺԶ. Դար		Մագաղաթ
է. Թիւ 121	ՄԱՆՐՈՒՍՈՒՄ	»	1314	Թուին	Մագաղաթ
ը. Թիւ 122	ՄԱՇՏՈՑ-ՃԱՇՈՑ	»	1654	Թուին	Թուղթ
թ. Թիւ 123	ԾԻՍՈՒՍ ՈՐԴԻ	»	1628	Թուին	Մագաղաթ
ժ. Թիւ 124	ԱԽԹԱՐՔ	»	1816	Թուին	Թուղթ

Ուսումնասիրութեան ընթացքին հանդիպեցանք հետաքրքրական եւ արժէքաւոր ձեռագիրներու եւ պատմական նշանակալից դէպքերու եւ թուականներու: Մի քանի մատենաներու մէջ ուշադրաւ էին որոշ պատմական վաւերադրեր եւ Հայ Եկեղեցւոյ համար անծանօթ մնացած որոշ աղօթքներ կամ ծիսական արարողութիւններ: Օգտակար պիտի ըլլայ անոնց հրապարակումը անտարակոյս: Այս առթիւ շնորհակալ պարտինք ըլլալ Մատենադարանի Զեռագրատան Տեսուչի Miss Shaeffers-ի, որ հաճոյքով մեր տրամադրութեան տակ դրաւ վերողորեալ Զեռագիրները եւ անոնց վերաբերեալ կարգ մը նօթեր՝ հրատարակուած պարսիկ լատնասէր Muhammad Simsar-ի կողմէ:

Միայն Նահանգներու այլ քաղաքներու մէջ եւս Պետական Զեռագրատուններու մէջ ի պահ զրուած են Հայերէն Զեռագիրներ, որոնք կարեւոր մասամբ ցուցակագրուած են Օրդ. Մերարիի Տէր Ներսէսեանի կողմէ: Մինք ցուցակագրեցինք անոնք որոնք Օրիորդ Տէր Ներսէսեան առիթ չէր ունեցած տեսնելու, ինչպէս Ֆիլատելֆիոյ, Նիւ Եորքի Կեդրոնական Մատենադարանի, Պոստոնի, Տիթթոյիդի, եւ Գլիլլեսի: Յատկանշական եւ թանկագին Աւետարան մըն է Տիթթոյիդի ԺԳ. Դարու մատենար: Նիւ Եորքի Morgan Library-ի մէջ ի պահ

ապրիլմբու ցուցակադասմին, որ պարբերաբար լոյս աւաւս «Միոն»ի անցնող երկուսերեք տարուան որոշ թիւերուն մէջ: Հետեւ հայի է ցախի արդ ձեռագիրներուն:

գրուած են երկու տասնեակ մը արժէքաւոր Հայերէն Զեռագիրներ, զորս տեսանք եւ որոնց մասին մանրամասնեալ ցուցակ մը պատրաստած է Օրդ. Ս. Տէր Ներսէսեան:

Ստոյգ եւ պաշտօնական ցուցակէ մը մեր քաղաք տեղեկութեանց համաձայն հետեւեալ Հայերէն Զեռագիրները կը գտնուին Միացեալ Նահանգաց զանազան քաղաքներուն մէջ: Յանձնարարելի է որ անոնք եւս ցուցակագրուին ըստ կարելւոյն, եթէ ցարգ չեն տեսնուած Հայ պրպտողներու կողմէ: Օգտակար պիտի ըլլայ նաեւ Հայերէնի թարգմանել Օրդ. Տէր Ներսէսեանի ցուցակագրած ձեռագիրները, որոնք կարեւորութեամբ նկատի կրնան առնուիլ մասնաւորաբար Հայաստանի գիտնական-բանասէրներու կողմէ, որոնք տարիներէ ի վեր կ'աշխատին Հաւաքել Զեռագրաց ցուցակներ ու զանոնք լոյս ընծայել յաջորդական հատորներով:

Անոնք են այն ձեռագիրները (Հայերէն) որոնք ի պահ զրուած եւ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու այլազան կեդրոններու մէջ:—

1. SAN MARINO, CALIF. H. E. Huntington Library. HM 54 Gospels in Armenian.

Թուղթ, ԺԶ. Դար, 262 թերթ, 30 x 20 սմ., Կապաղովկիոյ Կեսարիա քաղաքի մէկ վանքին բերուած:

2. BERKELEY, CALIF. Library of University of California.

Թիւ 5. Աւետարան, ԺԶ. Դար, 205 թերթ, 21×66 սմ. բաժանմ. 2554:

3. WASHINGTON, D. C. The Freer Gallery of Art.

Թիւ 12. Աւետարաններ, ժողով. Դար, 338 թերթ, 31×24 սմ.:

Թիւ 13. Աւետարաններ, ժողով. Դար, 113 թերթ:

4. CHICAGO, ILLINOIS. Library of University of Chicago. No. 139 B. S. 3554 A. 7. 14—879703.

Թիւ 139. Աւետարան, թուղթ, 299 թերթ, 22×16 սմ.:

5. OTTUMWA, IOWA. Library T. Henry Foster.

Թիւ 11. Միսարան, թուղթ, թուական 1679:

6. BALTIMORE, MARYLAND. Walters Art Gallery, N. Charles Street.

Թիւ 26. Աւետարան, թուղթ, ԺԵ. Դար, 241 թերթ, 26×19 սմ. : Նաեւ Թիւ 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 ալ Ձեռագիրներ:

7. BALTIMORE, MARYLAND. Library Robert Garret, Garret Blvd.

Թիւ 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23. Աւետարան, Սաղմոս, Դարակնոց, Ագոթագիրք եւ Միսարան:

8. MONTREAL, CANADA. Library of McGill University.

Թիւ 4. Միսարան յունարէն մասով, թուղթ, ԺԵ. Դար, 310 թերթ, 16×10 սմ.:

Այս Ձեռագիրները տեսնելու առիթ չենք ունեցած եւ ինչ տեղեկութիւն որ տուած ենք քաղած ենք միջազգային Ձեռագրաց ցուցակէ մը: Հարկ է որ ասոնք եւս մանրամասնութեամբ ցուցակագրուին մօտաւոր ապագային:

Յունիս, 1965
Ֆիլատելֆիա

ՋԱԻՆ ՎՐԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ